

На правах рукопису

КУШНАРЬОВА
Марія Борисівна

КОНЦЕПЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ
В ЕСТЕТИЦІ ІТАЛІЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

09.00.08 - Естетика

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук



00752628 (U)

Дисертація є рукописом.

Дисертацію виконано в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі філософії та культурології філософського факультету.

Науковий керівник - кандидат філософських наук, доцент
ПАНЧЕНКО Валентина Іванівна

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор
ГОРСЬКИЙ Вілен Сергійович

кандидат філософських наук, доцент
ФЕДОРОВА Ірина Ігорівна

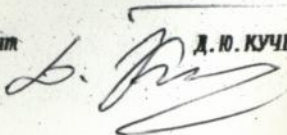
Провідна установа - Інститут філософії НАН України

Захист відбудеться 3 лютого 1996 року о 15 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 01.01.39 у Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, м.Київ-1, вул.Володимирська, 64, аудиторія 267.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського Національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, вул.Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "27" серпня 1996 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук, доцент

 Д. Ю. КУЧЕРЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із напрямків процесу розвитку естетики та гуманітарних знань в цілому є розробка проблеми творчості. Значною мірою це зумовлене тим, що творчість в наш час стала основною, чи не найзначнішою, характеристикою людської діяльності у всіх її проявах. Специфіка ж епохи Ренесансу полягає в тому, що саме в цей період творчість вперше стає суттєвим моментом людської діяльності і предметом теоретичного інтересу. Саме тому проблеми творчості та її інтерпретації в епоху Відродження знову і знову привертають увагу дослідників. Більше того, ці питання викликають дедалі сильнішу зацікавленість, адже їх аналіз може слугувати підґрунтям для вивчення та осмислення як процесу подальшого культурного розвитку людства, так і становлення та функціонування творчої особистості як феномену.

Переважне значення, за думкою видатного мислителя О.Ф. Лосева, мають такі трактовки Ренесансу, котрі роблять наголос не на протиставленні цієї епохи середнім вікам, а на розумінні людини як "людини творчої, в основному художньо-творчої" (Лосев А.Ф. Исторический смысл эстетики Возрождения // Эстетика и жизнь. - М., 1982. - Вып.7. - С.154). Ця теза ще не знайшла належної уваги, певною мірою саме тому не розкрито значний пласт особливостей як ренесансної людини, так і самої епохи. Та ця проблема не замкнена лише на ренесансній людині. Її висвітлення надає можливості усвідомити специфіку як теперішньої, так і наступних епох.

Міра наукової розробленості проблеми. Завдяки надавичайній складності та водночас яскравості епоха Відродження в Італії викликає закономірний інтерес дослідників. Їй присвячено велику кількість різноманітної літератури. Фундатором традиції вивчення Ренесансу вважається Джорджо Вазарі, який вперше зробив спробу осмислити специфіку цієї епохи через життєписи найвидатніших митців. Італійський мислитель XVII ст. Джамбаттіста Віко, котрий започаткував науковий погляд на процес культурного розвитку людства, не звертаючись безпосередньо до італійського Відродження, будує теорію колообігу, маючи на увазі саме цей період. Ренесанс став об'єктом пильної уваги таких видатних мислителів як Й.-Г.Гердер, Г.В.Ф.Гегель, Ж.Мішле, О.І.Герцен, які започаткували різні підходи до вивчення епохи Ренесансу. Дотепер не втрати-

ла значення ґрунтовна робота Якоба Буркхардта "Культура Італії в епоху Відродження" (1860) завдяки значному фактичному матеріалу, що міститься в ній. Великий масив літератури створено представниками дореволюційної російської науки - М.С.Корелінім ("Ранній італійський гуманізм та його історіографія", 1892), О.М.Веселовським ("Вілла Альберті", 1870) та ін.

Відомі західні культурологи - А.Дж.Тойнбі, Л.Февр, О.Шпенґлер, Й.Хейґінга - створили власні моделі вивчення цієї епохи в контексті загальнокультурного процесу. Особливу увагу приділяли вони добі Ренесансу як певною мірою вирішальній для європейської цивілізації стадії розвитку.

ґрунтовні праці в галузі мистецтвознавства щодо доби Ренесансу було створено Г.Вельфлінім ("Ренесанс і бароко", "Основні поняття історії мистецтва" та ін.), Е.Панофскі ("Відродження та ренесансу в західному мистецтві"), М.Дворжаком, Ф.Монье, Ш.де Тольнаї, В.Версоном. В усьому світі отримали визнання праці радянських мистецтвознавців - М.В.Алпатова ("Мистецтво Італії епохи Данте і Джотто", "Художні проблеми італійського Відродження"), Б.Р.Віппера ("Італійський Ренесанс") та В.М.Лагарєва ("Походження італійського Відродження"). Крім того, суттєвим внеском у дослідження окремих видів мистецтва є праці О.В.Вишеславського, І.Є.Данилової, Ю.Д.Колпинського, Є.Й.Ротенберга, В.М.Гращенкова, І.О.Смирнової (живопис), О.Г.Габричевського, Г.К.Лукомського, В.П.Зубова, О.І.Венедиктова, М.І.Врунова (архітектура), М.Я.Лібмана (скульптура), О.К.Дживелегова, Г.Н.Вояжієва, О.А.Анікста, С.С.Мокульського (театр), А.Д.Конена (музика).

Особливе місце в науковому доробку щодо Ренесансу посідають дослідження, присвячені проблемам італійського гуманізму, виконані провідними фахівцями в цій галузі, - М.О.Гуковським, Л.Ю.Пінським, В.І.Рутенбургом, І.М.Голенищевим-Кутузовим, Л.М.Браґінсю, Л.М.Баткінім, Н.В.Ревякіною, Л.С.Чіколіні. Філософські погляди ренесансних мислителів вивчав О.Х.Горфункель, чий доробок містить узагальнюючі висновки. У дослідженнях П.-О.Крістеллера, У.Патера, Е.Гарена, В.Бранки, Е.Жебара, Ж.Баазена, А.Далла та ін. проводиться найдетальніший аналіз філософських позицій окремих видатних мислителів того часу.

Аналіз психологічних типів, які були народжені епохою, подається в єдиній у своїй галузі праці В.А.Роменця "Історія психології епохи Відродження" (1988), присвяченій вивченню цього

періоду. Нещодавно в Санкт-Петербурзькому університеті А.В.Тимофійенком було захищено дисертацію "Мистецтво пам'яті в структурі ренесансної свідомості" (1996).

Необхідність створити повний та цілісний портрет епохи було викликано появу у 70-80-х рр. серії збірників статей, виданих Комісією з вивчення культури Відродження при Академії наук СРСР, в яких внаслідок специфіки їхньої структури не тільки проведено глибокий аналіз окремих проблем філософії та культури Ренесансу ("Леон Баттиста Альберті", 1977; "Типологія та періодизація культури італійського Відродження", 1979), але й зроблено спробу подати об'єкт дослідження в органічній єдності з попередніми й наступними епохами ("Культура епохи Відродження та Реформація", 1981; "Антична спадщина в культурі Відродження", 1984; "З історії середніх віків та Відродження", 1976). Цікавий та плідний підхід до вивчення культури Ренесансу було продемонстровано М.Т.Петровим та В.Г.Кузнєцовим.

Метою праці В.Г.Кузнєцова ("Ідеї та образи італійського Відродження", 1979) є висвітлення характеру мислення, притаманного епосі. Автор дотримується принципу, висловленого Л.М.Ваткіним, - "треба зрозуміти італійське Відродження як спосіб мислення" (Баттиста Л.М. Тип культуры как историческая целостность // Вопросы философии. - 1969. - № 9. - С.106). У роботах самого Л.М.Ваткіна: розкрито плідність комплексного підходу до вивчення культури конкретної епохи та подано глибокі розробки проблеми ренесансної людини ("Італійське Відродження у пошуках індивідуальності", 1989; "Італійські гуманісти: Стиль життя, стиль мислення", 1978; "Леонардо да Вінчі та особливості ренесансного творчого мислення", 1990 та ін.), а також окремих проблем культури того часу: її утопічності, діалогічності, рівноманітності.

В роботі М.М.Бахтіна "Творчість Франсуа Рабле та народна культура середньовіччя та Ренесансу" (1965) простежуються кореляційні аспекти взаємодії феноменів народної сміхової культури та культури офіційної на тлі середньовічно-ренесансного типу мислення.

Стосовно естетичних концепцій Ренесансу досить повний аналіз їх містять різні праці з історії естетики ("Історія естетичної думки" М.Ф.Овсяннікова; "Історія естетичних категорій" О.Ф.Лосева та В.П.Шестакова, "Лекції з історії естетики" за редакцією М.С.Каганана та ін.), але найбільший інтерес викликає спроба

створити цілісну концепцію естетики Ренесансу авторами колективного ґрунтового видання *"Історія естетичної думки"* в шести томах, що його було підготовлено сектором естетики Інституту філософії АН СРСР за редакцією М.Ф.Овсяннікова (1980-ті рр.).

Завдяки глибокому філософському характеру особливе місце посідає праця О.Ф.Лосєва *"Естетика Відродження"* (1978).

Філософські проблеми є також об'єктом наукових розробок І.Б.Данилової, яка в монографіях *"Від середніх віків до Відродження"* (1975) та *"Брунеллескі та Флоренція: Творча особистість в контексті ренесансної культури"* (1991) та численних статтях, що бааються на дослідженні мистецтвознавчого матеріалу, робить основоположні для розуміння культури Ренесансу висновки стосовно осмислення та інтерпретації людиною тієї епохи ґрунтовних світоглядних настанов: природи, простору, часу та ін.

Як і раніше, не втратили значення як приклад неординарного підходу та глибокого розуміння епохи твори М.О.Бердяєва *"Смисл творчості: Спроба виправдання людини"* (1916), *"Смисл історії"* (1923) та П.О.Флоренського *"Аналіз просторовості та часу в зображувально-художніх творах"* (1924), *"Зворотня перспектива"* (1927), *"Іконостас"* (1925) та ін.

Вивчення усього масиву згаданої літератури дозволяє більш детально вирішувати дослідницьку задачу, кінцевою метою котрої є доповнення загальних уявлень про естетичний, психологічний та культурний портрет Ренесансу.

Теоретико-методологічними засадами дисертації є загальні принципи наукового пізнання - об'єктивність, історизм, а також застосування комплексного підходу. Аналізуючи конкретну епоху, автор виходить з уявлень про поступальність як головний чинник культурно-історичного процесу. Методологічний підхід роботи баається також на розумінні єдності матеріальних, соціальних та ідейних умов формування особистості та її окремих основних психологічних та світоглядних характеристик. Це певною мірою спричинило звернення до оригінального доробку епохи: літературних творів, суспільно-політичних трактатів, епістолярної спадщини.

Мета та задачі дисертації. Метою роботи є дослідження концепції та типу творчої особистості як психологічного типу епохи Ренесансу, віддзеркаленого у світогляді людини тієї епохи, концепції творчої особистості як чинника, що зумовив становлення та розвиток художньої практики подальшого періоду.

Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити низку конкретних **задач**:

- проаналізувати культурно-історичний процес, що зумовив формування психологічного складу, світогляду та образу життя ренесансної людини, її естетичних та загальнокультурних особливостей;

- простежити характер відображення в духовній культурі епохи викликаних Ренесансом інновацій, які визначили духовне обличчя людини та специфіку її діяльності в різних галузях мистецтва та суспільного життя;

- розкрити особливості розуміння творчості діячами культури Ренесансу;

- показати специфіку взаємозумовленості типу творчої особистості та особливостей естетичного процесу епохи;

- дослідити характер впливу виробленого Ренесансом типу творчої особистості на художню практику та естетичні погляди наступного часу.

Наукова новизна. В роботі здійснено спробу комплексного розгляду процесу формування культури Ренесансу з точки зору типу творчої особистості в його взаємозв'язку як з характерними особливостями епохи та специфікою естетичної практики, так і з психологічним розвитком особистості. Автором введено до теоретичного ужитку переклад першої частини монографії Е.Пановські "Відродження та ренесанси в західному мистецтві" (Stockholm, 1960).

В процесі досліджень автор дійшов висновків, що мають наукову новизну та **вносяться на захист**, а саме:

- внаслідок специфічності культури Ренесансу, яка полягає в її перехідному характері, особистість епохи хоч і формується як цілісна, тобто здатна до самореалізації, але містить у собі суперечливі засади, що зумовлюють її неоднозначність;

- характерною рисою епохи з точки зору суспільної структуризації є проблема типу, пов'язана з процесом руйнування притаманної феодалізму системи станової ієрархії та заміною її на типологію за соціально-психологічною ознакою. Тип як ідеальний узагальнюючий і диференціюючий принцип зумовлює виникнення ідеального типу особистості, а також деякою мірою стимулює розвиток мистецтва і суспільний інтерес до нього;

- суперечливість ренесансної особистості знайшла відображення в основних принципах створення художнього образу, виробле-

них мистецтвом - типізації, індивідуалізації, ідеалізації;

- творчість в епоху Ренесансу можна розуміти як людське самотворення, що докорінно відрізняє Ренесанс від його попередника - середньовіччя - і, певною мірою, визначає характер подальшого культурного процесу;

- новою домінуючою рисою ренесансної особистості став артистизм. Він є показником міри розкріпачення особистості та свідченням здатності людини усвідомлювати себе як самоцінність, передбачаючи в той же час існування "двох моралей", що, з одного боку, підпорядковане досягненню уявного ідеалу, а, з іншого, - забезпечує можливість реального самоствердження;

- наявність шляхів самореалізації, котрі пов'язані з мистецтвом, зумовлює визначення основного ідеального типу людини доби Ренесансу як "людини естетичної". Поступова трансформація Ренесансу викликала ствердження нового ідеалу "людини моральної" як заперечення абсолютної цінності людської особистості. Цей перехід можна назвати сутністю заміни Ренесансу на епоху бароко й класицизму, за якої мистецтво набуває етичного змісту.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що головні її висновки можуть бути використаними як для подальшого вивчення творчості та творчої особистості взагалі, так і в дослідженнях власне Ренесансу. Висновки цієї роботи можуть стати в нагоді при читанні лекційних курсів, спецкурсів з проблем естетики, історії та теорії світової культури, а також при проведенні факультативних занять.

Апробація роботи. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри етики, естетики та культурології філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка (1992-1995), а також на людинознавчих філософських читаннях "Гуманізм. Людина. Культура" (Дрогобич, 1992), Другій Міжнародній конференції "Язык и культура" (Київ, 1993).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів (десяти параграфів), заключення та списку літератури.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, характеризується стан наукової розробленості проблеми, формулюється мета та завдання, вказуються методологічні засади та науково-практична цінність, визначаються положення, що виносяться на захист.

В **першому розділі** - **"КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕНЕСАНСНОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ"** - висвітлюються умови і характер становлення особистості людини Ренесансу. Було визнано за доцільне подати загальну картину інтерпретації ренесансної людини та її характерних рис світовою наукою, чому присвячено **§ 1 "Типологія культури Ренесансу: До історії питання"**. Розгляд цього питання починається з висвітлення позиції Джорджо Вазарі, адже йому належить назва епохи, він першим спромігся осмислити її сутність і ті зміни, які вона викликала передусім у світовому мистецтві. Пікавими є погляди іншого мислителя - Джамбаттіста Віко, - який головну причину поживлення наук і літератури вбачав у відродженні метафізики. Г.В.Ф.Гегель вважав, що основним поштовхом до Відродження стало утворення в Європі єдиних централізованих держав. Але Італія за доби Ренесансу складалася з самостійних міст - "держав у мініатюрі". Це деякою мірою створювало передумови для розвитку ренесансної індивідуальності.

Окрім поглядів вже згадуваних мислителів, аналізуються позиції Й.-Г.Гердера, Ж.Мішле, О.І.Герцена, О.Шпенглера та ін., в той самий час спеціально висвітлюються окремі масиви етичної, естетичної та мистецтвознавчої літератури, присвяченої Ренесансу. В цій розмаїтості досліджень особливе місце посідає ґрунтовна праця О.Ф.Лосєва "Естетика Відродження", котра відрізняється оригінальною авторською позицією і в плином часу набула статус класичної.

У зв'язку з аналізом літератури, особливо культурологічного характеру, розглядається проблема Ренесансу та його своєрідності стосовно інших культурних моделей. Принцип рецепції лежить в основі будь-якого типу культури, але Ренесанс належить до т.зв. програмних епох. Причиною цього є усвідомлення гуманістами культури як сукупного результату діяльності людини. Такий погляд розширюється з розвитком ренесансної індивідуальності. Саме це

викликало до життя принцип авторства: анонімність творів мистецтва, що була притаманна античності та середньовіччю, зникає, поступаючись місцем індивідуальній манері майстра або школи, яку можна атрибутувати.

Розвиток індивідуальності був викликаний змінами в соціальних та духовних процесах, що мали місце в передренесансній Італії. Їм присвячено § 2 *"Соціальні та духовні процеси в передренесансній Італії"*. Поступово відбувається зміна пануючого класу: зміцнює позиції буржуазія, а феодальне дворянство поступово починає їх втрачати. Руйнування системи феодально-станової ієрархії зумовило появу можливості "соціальної імпровізації", яка змінила сталу й досить жорстку соціальну детермінованість.

Не менш складною була ситуація і в інших сферах. Християнство як пануюча релігія в деякому відношенні дискредитувало себе, переважно тому, що поведінка церковних ієрархів не відповідала уявленням про істинну християнську чесноту. За таких умов починають виникати ересі есхатологічного, рівняльного, епікурейського змісту. Найвизначнішою за масштабами розповсюдження була альбігойська ересь. Почасті її представники принесли на італійський ґрунт куртуазні мотиви.

Яскраво вираженого атеїзму в передренесансній Італії не існувало; свідомість, залишаючись в цілому релігійною, зазнала великої трансформації, сутність якої полягала у все більшій індивідуалізації підходу до віри та сприйняття її догматів.

До цього ж періоду відноситься і початок руйнування схоластичної системи, апогеєм існування якої було створення Томою Аквінським праць підсумовуючого характеру, але поступово головна філософська доктрина втрачала монолітність, що неминуче повинно було призвести до пошуку нових шляхів духовного розвитку та нових способів мислення.

У § 3 *"Синтетичний характер ренесансного світогляду"* охарактеризовано деякі чинники, що мали значний вплив на формування світогляду людини італійського Ренесансу. Передренесансна думка звернулася до культурної спадщини, головним компонентом якої була античність. Античність ніколи не зникала з свідомості людини, особливо тої, яка належала до освіченого прошарку суспільства. Але античність змогла стати креативним фактором культури в цілому лише приблизно наприкінці XIV ст., коли християнство вже достатньо зміцнило позиції і не вважало поганство за суперника, а

античність - за "небажаний" елемент культури.

Зіткнення християнства з античністю не внесло непорозуміння до свідомості. Вона була все ж таки християнською, на неї лише накладалися мотиви, пов'язані з художньою практикою античності. Діячі Ренесансу ще не мали уявлення про стилістичні особливості гам'яток античної культури, обто в них була досить стереотипна, шаблонна уява щодо античності. Так, мотиви античної культури в просторі Ренесансу відігравали роль лише формотворчого чинника.

Неможливо розглядати Ренесанс виокремленим від його попередника - середньовіччя. Аналізуючи певні риси розвитку музики, літератури, деякі аспекти існування ренесансної людини, можна дійти висновку, що антична і середньовічна тенденції не ворогували між собою, а накладалися одна на одну, змінюючись при взаємовпливі, надаючи можливість альтернативного вибору та плідного синтезу.

Людина доби Ренесансу відчувала вплив не лише різних епох, а також і різних культур, тому вважається за необхідне розглянути внесок у формування культури італійського Ренесансу, що його зробили Візантія, Франція, Фландрія, арабський Схід.

Візантійська культура мала визначальний вплив на інтелектуальний рух ренесансної Італії. Форми діяльності гуманістів були перенесені з Візантії. Стиль спілкування, традиція академій, ідеал людини візантійського та італійського гуманізму майже повністю співпадають. Саме Візантія познайомила італійців з творами Діонісія Ареопагіта, вона ж справила великий вплив на розвиток італійського монументального живопису. В цілому Візантія виступала стосовно ренесансної Італії як провідник давньогрецької античної культури, і на ранньому етапі розвитку італійського гуманізму була взірцем для наслідування.

У формуванні італійської ренесансної літератури значний внесок зробила Франція. Рух стильовистів виник під враженням від поезії альбігойців, до яких належали популярні на той час провансальські трубадури. Французька література була для Італії джерелом деяких жанрів, літературних типів і загальної тональності творів, особливо тих, що відносяться до героїчного епосу.

Італійський станковий живопис відчув значний вплив засобів і методів, що були притаманні мистецтву Нідерландів. З технікою олійного живопису італійців познайомив Rogier van der Weiden. Творчість Яна ван Ейка протягом довгого часу в Італії вважалася

неперевершеною. Інтимно-ліричні настрої, певна камерність, характерні для мистецтва цієї північної країни, справили своєрідний пом'якшувальний вплив на італійське мистецтво, проінняте духом аскетизму та ригоризму, які є рисами, властивими для візантизму. Ренесансні майстри сприйняли техніку та уроки північних колег, але змогли виробити власне творче обличчя, не ставши прямими наслідувачами.

Дещо складнішими були взаємовідносини Італії та арабського Сходу. В цьому випадку ретранслятором була Іспанія, що знаходилася під тягарем арабів, а васобом зв'язку - передусім торгівля. Італія, як і інші країни Європи, заповичила з культури арабів основу для технічних та точних наук - з одного боку, і філософські системи Авіценни та Аверроеса - з другого. В цілому арабська культура та притаманні їй характерні риси значно вплинули на всю італійську цивілізацію. Особливо цікаво, що арабський вплив зустрічався на італійському терені з візантійським. Своєрідні результати такого переплетення виявилися у нових архітектурних формах, орнаментиці, кольоровій гамі.

При розгляді питань, пов'язаних з формуванням культури епохи та характером індивідуальності, стає наочним, що цей процес проходив водночас в різних шаблях та під впливом-різних чинників. Культурний простір, що створюється, характеризує висока міра синтетичності. Саме вона зумовлює відображення цього розмаїття у свідомості людини, котра мешкає в ньому. Ренесанс можна розглядати як цілісну систему, відкриту для взаємодії з зовнішнім світом у всіх його проявах. Запорукою цілісного характеру ренесансної культури є стрижень, який її об'єднує, - індивідуальність, що, перебуваючи в середовищі, створеному під впливом різних чинників, зуміла шляхом використання творчих здібностей виробити якісно новий характер типу культури.

У другому розділі - **"НОВАТОРСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В МИСТЕЦТВІ РЕНЕСАНСУ І ОСОБИСТІСТЬ МИТЦЯ"** - розглянуто віддзеркалення нового характеру особистості та творчого типу відношення її до оточуючого світу в різних галузях духовної культури доби Ренесансу.

Предметом аналізу, якому присвячено **§ 1 "Суспільна думка"**, є одна із найхарактерніших інновацій, пов'язаних з Відродженням. Можна вважати, що наприкінці XIII ст. процес інтелектуального розвитку середньовіччя вже завершився. Про це свідчить значна

кількість творів, в які загальноються і підсумовуються всі ті знання, яких набуло та якими мало змогу оперувати середньовіччя. Внаслідок причин, що аналізувалися у першому розділі, новим об'єктом осмислення та дослідження стала в цей час людина. Перші гуманісти вбачали в ній не тільки одиницю світобудови, але й вінець творіння та своєрідний "спільний знаменник" при введенні філософських спекуляцій. Прикладом поширення таких поглядів є трактати Лоренцо Валли, який стверджував, що усе в світі створено богом тільки для людини і проголошував людину кінцевою причиною творіння.

Гуманізм як течія значною мірою спирався на класичну філологію. Філологічні тонкощі, пов'язані з давніми мовами, у поєднанні з методами, що були успадковані від схоластики, зумовили характер інтелектуальної традиції на довгий час. Головними мовами гуманістів була латина та давньогрецька. Це призвело до складної мовної ситуації в Італії, де протягом значного періоду спостерігалися коливання у виборі мови між латиною та італійською, що наочно свідчить про складність процесу культуротворення в ренесансній Італії.

Як перший приклад твору на суспільну тематику в роботі розглянуто відкриті листи Франческо Петрарки, які є виразниками громадської думки, процес зародження якої починався. Саме Ф.Петрарка подає перший ідеальний тип Ренесансу - тип людини, близької до словесності (*uomo lettere*). Петрарка та інші гуманісти розглядають риторику в тісній ув'язці зі словесністю як спосіб впливу на уподобання інших людей та відстоювання власних переконань.

Зі зміною ситуації в суспільному житті Італії на місце суто гуманістичного ідеалу стають інші. Одним з них є тип "придворного" (*cortegiano*), змальований Вальдассаре Кастільйоне. Постать придворного символізує світський бік життя, постулюючи необхідність подобатись та догоджати правителеві і бути бажаним у його оточенні, що стало нагальною потребою у зв'язку із зміцненням в Італії тиранічної форми правління.

Гуманісти намагалися розв'язати аксиологічні проблеми ренесансної людини. Однією з таких проблем був феномен співвідношення "життя діяльного" та "життя споглядального" з перевагою на користь останнього. Це побічно свідчить про пріоритетний для гуманізму стиль життя та тип творчості.

Злам настає з появою творів Нікколо Макіавеллі та Франческо Гвіччардіні, які символізують кризу ренесансного гуманізму, межу його розвитку. Захоплені відгуки про людину замінюються на констатацію її одвічної віпсованості та влої природи. Зміцнення держави викликало потребу в покірних громадянах, що призвело до тривалого протистояння людей, що займалися розумовою працею, та державних структур.

Необхідність протидіяти універсальній машині держави висунула як ідеал людину незвичайну, енергійну і талановиту, котра вмів досягати абсолютної концентрації здібностей - "людину універсальну" (uomo universale). Цей тип значною мірою втілено в постатях Мікеланджело та Леонардо да Вінчі.

Зміна ідеальних типів вказує на поступовий характер процесу самостворення людини, яка змогла б виконувати завдання, що набули актуальності при зрушенні морального клімату в ренесансній Італії. Цей процес знайшов своє віддзеркалення у кожному виді духовної культури за допомогою засобів, зумовлених специфікою цих видів.

Італійська ренесансна література, якій присвячено § 2 "*Література*", першою сприйняла та відобразила нові гуманістичні ідеї. Відчутним поштовхом для цього слугувало створення Данте Аліг'єрі "*Божественної Коєдії*" - героїко-патетичного твору, головними рисами якого є патріотизм та почуття обов'язку. Але з плином часу ідеї та засоби стильовистів з властивими їхній творчості куртуазними мотивами, що відігравали значну роль у формуванні творчої індивідуальності Франческо Петрарки і Джованні Боккаччо, набули великої популярності.

Ставлення Дж.Боккаччо до дійсності певною мірою визначає притаманна йому іронія. У тісному зв'язку з іронією перебуває ацедія, яка стала здебільшого умовою існування літературного героя та реальної людини. В літературі Ренесансу чітко простежується вплив двох тенденцій, які ідуть од традицій античної та середньовічної літератур. Перша знайшла віддзеркалення в жанрі пасторалі, друга - в лицарській епіці. Але Ренесанс не цитував твори минулого, а творчо їх трансформував з урахуванням власних смаків та потреб. В результаті були створені оригінальні твори, в яких був втілений дійсно національний італійський геній (поєми М.Боярдо, Л.Аріосто, Л.Пульчі, Т.Тассо, відомі збірки новел, що склалися протягом століть).

Симптоматичним є те, що літературний процес ренесансної Італії досягнув логічного завершення з написанням "Життєпису" Бенвенуто Челліні - автобіографії людини, що займалася творчою діяльністю й висловила у своєму автопортреті провідні риси людини пізнього Ренесансу. Поява цієї книги є свідченням глибокого інтересу до особистості митця як самих художників, так і людей, що їх оточували. Тісно пов'язаний з даним твором і феномен "Життєписів найбільш видатних живописців, скульпторів та архітекторів" Джорджо Вазарі, що над усе свідчить про переважний інтерес Ренесансу саме до осіб, котрі пов'язані з художньою творчістю.

Портрет ренесансної людини, мабуть, найбільш повно був змальований творами живопису та скульптури, аналізу яких присвячено § 3 "Образотворче мистецтво". Саме в цьому виді мистецтва найбільш повно проявилися риси, властиві процесу формування та діяльності ренесансної людини взагалі. Так, розвиткові живопису була притаманна чітка диференціація за стильовими ознаками, яка існувала між багатьма школами в тогочасній Італії, причиною чого був яскраво виражений в культурі міський поліцентризм. Характерними рисами ренесансної людини передусім є складне відношення до природи і простору, намагання підкорити їх своїй волі. В образотворчому мистецтві також проявився значний інтерес до людської особистості взагалі та власної зокрема, що виявилось у появі портрету та автопортрету.

Цікаві відомості для вилучення характеристики ренесансної людини можна отримати, аналізуючи драматичне мистецтво доби Ренесансу, що й подається у § 4 "Драматургія, театр". Наприкінці цієї епохи з'являється "комедія масок" (commedia dell'arte), головною рисою якої є типи характерів, що викристалізувалися протягом всього шляху розвитку цього суто італійського явища. Саме в театрі виявилися повною мірою типізація, індивідуалізація та ідеалізація як засоби створення образу, характерні та започатковані добою Відродження.

Третій розділ - "ТИП ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОБИ РЕНЕСАНСУ" - розкриває розуміння сутності творчості епохою Відродження та особливості особистості, тісно з нею пов'язаної.

У § 1 "Творчість як самостворення" ренесансна людина розглядається як маргінальна, тобто існуюча на аламі епох, культур, традицій тощо. Особистість, що формується в таких умовах, можна

розцінювати як форму прояву конфлікту кількох стилів мислення. Перебування в стані конфлікту переноситься на внутрішній світ людини. Характер особистості за таких умов варто, слідом за Л.П.Карсавіним, визначати як багатоедність, відмітною рисою якої є тісний зв'язок між рівними іпостасями особистості. Виникає проблема подолання, закладена в суті конфлікту, який визначає буття особистості за доби Ренесансу.

Інтерпретація людини гуманістами приводить до розуміння її як світу в мініатюрі, де, у згорнутому вигляді, віддзеркалено увесь Всесвіт і самий Бог. Але Бог створює, а людина може лише вивчати, тому на початковій стадії Ренесансу вважалося, що людина здатна виконувати тільки функції інтерпретанта та імітанта у відношенні до оточуючого світу як до божого творіння. І лише пізніше виникає гасло "перевершити природу". Це свідчить про появу нового типу стосунків між Богом і людиною, який можна кваліфікувати як змагальний. Але завдання "перевершити природу" може бути виконане лише сильною особистістю, яка наділена великими здібностями. Такий тип повною мірою втілений в образі "героїчного ентузіаста", замальованого Дж.Бруно.

Сутністю героїчного ентузіазму є безперервне поривання догори й внутрішня суперечливість особистості, доведені до абсолюту. Умовою реалізації особистості ентузіаста є повна внутрішня зосередженість. Ентузіаст не потребує "іншого" для свого існування та розвитку, на відміну від ще одного психологічного типу - "Великий Інквізитор", реалізація особистості якого полягає в пригнічуванні особистості "іншого" (В.А.Роменець).

Гуманісти, зокрема Піко делла Мірандола, вважали людину за своєрідну чисту можливість, тобто людина може і повинна створити себе сама. Таким чином, "героїчний ентузіаст" і "Великий Інквізитор" - не просто типи, це шляхи самоформування особистості, її самстворення. Саме у визнанні за людиною права на "творення себе" полягає одна з провідних рис епохи Ренесансу. Намагання досягти ідеалу існувало й раніше, але воно призводило до розчинення свого "я" в бажаному ідеалі. Людина ж Ренесансу передусім міркувала про свою особистість, намагаючись наблизитись до божественного варади себе, а можливість нівелювання власного "я" вважалася найголовнішою небезпекою. В основі самстворення полягає той самий принцип наслідування, але його результатом є не отримання дзеркального відображення взірця, а синтез наслідува-

ного і наслідуючого, що свідчить про високий рівень розвитку психічної природи ренесансної людини і вищий щабель індивідуалізації. Індивідуалізм спричинив своєрідне уявлення також і про творчість: виникло бажання продемонструвати власне "я" і довести, що воно бачить і відчуває зовсім інакше, ніж будь-хто.

Людина за доби Ренесансу стала розкріпаченою, тому що отримала незалежність (на її ж погляд), отже, вона здобула волю та втратила страх перед вираженням свого духовного світу.

Свобода самовисловлення зумовлює появу артистизму, який розглянуто в § 2 "*Артистизм ренесансної особистості*". Артистизм постає як наріжний камінь ренесансної творчої особистості. Це пов'язано з генетично ігровим характером доби, оскільки наслідування античності можна розглядати як "гру в античність". Артистизм передбачає не тільки гру з кимось, але, в першу чергу, гру з собою, опосередковано зумовлюючи вихід на інших, адже домінує прагнення людини бути сприйнятою оточуючими такою, якою вона хотіла б бути хоч деякою мірою. Але людина надто цінує власне "я", тому особливого значення набуває здатність поглянути на себе іншими очима, за умови, що цей погляд не повбавлений художності, тобто творчого ставлення до себе і до ідеалу (або контрідіалу), котрий існує у свідомості на даний момент. Ситуація вирішується спробою демонстрації іншого "я" силами власного. Однією з найоптимальніших можливостей для цього є художня творчість.

Провідною функцією мистецтва за доби Ренесансу вважали міметичну, але вона ускладнювалася через дихотомію "штучності" і "природності". Штучність розглядали як рису, притаманну еству, а природність - мистецтву. Головна роль у процесі створення образу належала фантазії та уяві, а провідним методом стала ідеалізація, причому внаслідок цього створювався ідеальний світ. Ідеалізація у своїй найвищій формі передбачає індивідуалізацію, яка, у свою чергу, створює типізацію. Але могутня течія ідеалізації не виключає в ренесансному мистецтві інтерес до реального світу. Засобом оволодіння ним за доби Відродження стала пряма перспектива, яка презентує лише одну точку зору на предмет, вибір якої залежить від авторського смаку. Перспективу можна розглядати як засіб пізнання. Це пов'язане з іншою важливою функцією мистецтва - пізнавальною.

В оригінальних теоретичних працях, створених за доби Ренесансу, провідне значення приділялося гедоністичному аспектові

мистецтва. Іноді його підносили до абсолюту, нехтуючи ідейно-сюжетним корпусом твору на користь виражальних засобів. Цю позицію варто розцінювати як симптом зародження еффуїзму, маньєризму та подібних течій. З іншого боку, насолоду, яку можна було отримати від мистецтва, вважали й за результат розуміння, осягання ідеї та істини, переданої у творі та зумовленої авторською позицією.

Проблему самовираження в творчості ренесансна думка не розробляла. Традиційно в занятті мистецтвом вбачали бажання прославитись, та Ренесанс вже зробив перший крок у цьому напрямку, про що свідчать особливості процесу формування стилю епохи. Надто важко схарактеризувати стильовий напрямок, єдиний для всього Ренесансу, що пояснюється специфікою побудови ренесансного культурного типу, але можливо надати чітку характеристику індивідуальним стилям. Це пов'язано з можливим визначенням стилю як способу вирішення конфлікту між двома сторонами артистичної особистості. З настанням кризи Ренесансу відбулася зміна цінностей. Місце естетичних характеристик, які відігравали провідну роль за доби Ренесансу, посідають етичні цінності.

Цей перехід висвітлено в § 3 "Від *"людини естетичної"* до *"людини моральної"*". Це пов'язується з новими соціально-економічними умовами, що надали змоги зрозуміти значну роль людської маси (народу, суспільства), і остаточним формуванням чітких державних структур. Необхідність кореляції між вимогами держави і суспільства та бажанням окремого індивіда актуалізувала питання етичних норм і розроблення таких понять як свобода, людська гідність, честь тощо. Етичні характеристики набули всеосяжності, увібравши також естетичні питання.

Добу Ренесансу заступили бароко та класицизм, котрі можна розглядати як продукти афективізованого й раціоналізованого розв'язання Ренесансу. Але особистість, обдарована винятковими творчими силами та енергією, вирізняється не тільки серед сучасників. Вона стає моральним взірцем, вчителем інших, хвилюватиме людей майбутнього.

Висновки

Дослідження процесу формування творчої особистості за доби Ренесансу та її характерних рис дозволяє стверджувати, що:

- формування культури епохи Ренесансу проходило одночасно на різних шаблях і під впливом багатьох чинників. Очевидними є високий рівень синтетичності створеного культурного простору і віддзеркалення цього розмаїття у свідомості існуючої в цьому просторі людини. Культура Ренесансу - це не є одна чиста речовина, це є система, причому система, відкрита для взаємодії з зовнішнім світом в різних його проявах. Цілісного характеру ренесансній культурі надає наявність об'єднуючого чинника - особистості;

- інтерпретація творчості як самостворення є специфічно ренесансне надбання, оскільки здатність людини до творчості себе як особистості, розуміння складності цього процесу і його синтетичного характеру були визнані за людиною саме за доби Ренесансу;

- неодмінними якостями будь-якої творчої особистості, починаючи з цієї доби, вважаються напружений пошук, тяжкі роздуми, а уявлення про божественне походження, незбагненність природи натхнення оточували митця ореолом таємничості, загадковості, створюючи персональний міф;

- однією з визначальних рис ренесансної особистості є артистизм. Сутність артистизму полягає в грі з собою, що наймовірно ускладнює психологічний тип ренесансної людини і свідчить про глибоку внутрішню дуалістичність особистості.

Основні висновки та положення дисертації відображені в публікаціях автора:

1. **Кушнарєва М.Б., Пучков А.А.** К ренессансным умоарениям Эрвина Панофски: Опыт культурологических инъекций //Философская и социологическая мысль (Киев). - 1993. - № 11/12. - С.134-153.

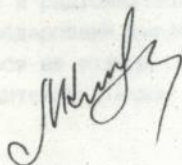
2. **Кушнарєва М.Б.** Проблема "возрождения" в русской философии начала XX века //Проблема духовности человека в раскрывающихся горизонтах отечественной философии: Межвузовский сборник научных статей. - Челябинск: Челябинский государственный университет, 1993. - С.197-201.

3. **Кушнарєва М.Б.** Язык как фактор формирования культурного типа (на материале итальянского Ренессанса) //Язык и культура: Материалы II Международной научной конференции. - К.: Иад-во Киевского государственного университета им.Т.Г.Шевченко, 1993. - Ч.1. - С.18-19.

4. **Кушнарєва М.Б.** Творчий потенціал культури Відродження //Гуманізм. Людина. Культура: Теїи доповідей людинознавчих філософських читань. - Дрогобич: Дрогобицький педагогічний інститут ім.І.Франка, 1992. - С.197-198.

5. **Кушнарєва М.Б., Панченко В.Г.** Проблема творчої особистості в культурі італійського Відродження //Теоретичні проблеми художньої культури: Зб.наук.статей. - Переяслав-Хмельницький: Переяславський педагогічний інститут, 1995. - Вип.1. - С.40-44.

6. [Переклад з англ.у співавт.в А.О.Пучковим] **Панофски Э.** Ренессанс: Категория культуры или самообольщение эпохи? //Философская и социологическая мысль (Киев). - 1993. - № 11/12. - С.154-193.



Kushnaryova M. B. THE CONCEPTION OF CREATIVE PERSONALITY IN AESTHETICS OF ITALIAN RENAISSANCE.

Dissertation (manuscript) on the scientific degree of candidate of philosophy for speciality 09.00.08 - Aesthetics. Kyiv Taras Shevchenko University, Kyiv, 1996.

The dissertation contains analysis of forming and development of ideas about creative work and creative personality which had place in the age of Italian Renaissance. First and foremost at the time the creative work was realized as the person's self-creation. The artistry characteristic of creative personality was regarded as his distinctive feature.

Кушнарєва М. Б. КОНЦЕПЦИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ЭСТЕТИКЕ ИТАЛЬЯНСКОГО РЕНЕССАНСА.

Диссертация (рукопись) на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 - Эстетика. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Диссертация содержит анализ формирования и развития представлений эпохи итальянского Ренессанса о творчестве и творческой личности. Творчество понимается как самосотворение человека, а в качестве характерной черты творческой личности рассматривается присущий ей артистизм.

Ключові слова: творчість; творча особистість; артистизм; естетика Ренесансу; самостворення.

Плп. до друку 14.08.86. Формат 60×84^{1/2}.
Папір друк. № 1. Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 1,6.
Умовн. фарбо-відб. 1,17. Обл.-вид. арк. 1,0.
Тираж 100. Зам. № 6-1914.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

430716

AB 35.426